

ДИГИТАЛНИТЕ ПРАВА И ГАРАНТИРАНЕ НА ТЯХНАТА ЗАЩИТА В СЪВРЕМЕННОТО ОБЩЕСТВО

Вероника Дойчинова, д-р
Бургаски свободен университет

DIGITAL RIGHTS AND ENSURING THEIR PROTECTION IN MODERN SOCIETY

Veronika Doychinova, PhD
Burgas free university

Abstract: *The development of information technology leads to an increased risk of violation of digital rights. Security measures in the digital environment must ensure the safe use of internet services and prevent violations of digital rights*

Key words: *digital rights, principles, development, information technology, security, protection of digital rights*

Реализирането на основните права на човека в интернет поставя редица предизвикателства, както пред правото, така и пред държавните институции при изграждането на ефективни механизми за гарантиране на тяхната защита. Достъпът до интернет, използването на електронни услуги и онлайн общуването заемат все по-голяма част от ежедневието на всеки един от нас. Интернет потребителите създават паралелна дигитална среда, в която упражняват своите човешки права, с тази разлика, че го правят не в реалния материален свят, а във виртуалното пространство. Извършват обичайни дейности като общуване, пазаруване, плащане на задължения, работа, образование и информизиране чрез платформи и приложения на интернет мрежата. Целта на интернет потреблението е въпрос на личен избор и обективна възможност. Личният избор е продиктуван от факта, че ежедневната дейност на човека е не само улеснена неколкократно от гледна точка на фактори като време и средства, но и той е естествен израз на дигиталната трансформация на обществените отношения. Обективната възможност се изразява в степента на достъпност до онлайн услуги. От една страна, развитието на дигитализацията благоприятства за повишаването на качеството на живот на хората, от друга страна обаче застрашава в голяма степен тяхната сигурност. Представите за бъдещото в този контекст са неясни, а граници на дигитализацията на обществените отношения все още не са поставени. Тя представлява явление в непрекъснат процес на развитие, чието измерение в общочовешки план към настоящия момент е непредвидимо. Тенденцията към мащабно разрастване на възможностите на информационните технологии биха имали лавинообразен ефект в случай на слаб контрол върху въздействието им спрямо хората. Мерките за сигурност в областта на дигиталните права се характеризират предимно с ограничаването на тези права.

Тук идва въпросът за целесъобразността на насърчаването на държавите да предоставят блага и едновременно с това полагането на усилия за ограничаването на тези блага с оглед на сигурността на правоимащите субекти. Гарантирането на дигиталните права следва да е обвързано със съизмеримостта на тези двата процеса. Напредъкът на

дигитализацията трябва да върви наред с усъвършенстването на алгоритмите на нейния контрол. В противен случай механизмът за защита ще е неефективен като мерките за сигурност, които той съдържа, ще се прилагат без да противодействат по адекватен начин на нарушенията на дигиталните права.

1. Дигитализацията в съвременното общество

Непрекъснато променящите се обществени отношения са израз на еволюцията на човечеството. През последните десетилетия дигитализирането на човешките взаимоотношения се усеща все по-осезаемо. Тенденцията общуването в интернет пространството да измества вербалната комуникация води до дигитализиране на обществените отношения във всички сфери на обществения живот. Този процес е явление, чиито последици засягат правата на човека. Дигиталните права се разглеждат част от основните права на човека. Те по своята същност не се различават от по нищо друго освен това, че се отнасят за информационната електронна среда. Поради тази причина обществените отношения в интернет пространството се нуждаят от правно регулиране, съобразено със спецификите на средата, в която те се развиват. За да се осмисли правилно уникалността на формирането и развитието на правата на човека, е от особено значение да се изследва как човекът възприема света около себе си и как възприема самия себе си¹. В този контекст в онлайн мрежите човекът се възприема чрез своята дигитална идентичност. В Европейския съюз се утвърждава концепцията за право на единна дигитална идентичност, която да осигурява безопасен достъп до онлайн услуги, електронен подпис и удостоверяване на самоличност. Тази концепция дава възможност за виртуално съществуване на индивидите, които изразяват волята си във виртуална среда.

Говорейки за дигитализиране на обществените отношения, неизменно трябва да споменем същността и съдържанието на дигиталните права, както и да отразим ролята им в обществения живот. В настоящата статия тази материя няма да бъде изследвана в детайли, а по-скоро ще бъдат маркирани основни положения. Дигиталните права са сравнително ново понятие, което не е незадълбочено изследвано от правната наука. Неговата същност е близка с тази на понятията информационно право и цифрово право. В областта на науката често се използват различни понятия, от гледна точка на разнообразието на българския език и в хода на нейното развитие се обособява съответната терминология. Информационното право регулира отношенията, които се развиват в електронна информационна среда и се отнасят до електронната търговия, електронно банкиране, сключване на електронни договори, използване на електронен подпис. В правната наука утвърждаването на информационното право е спорен въпрос. Могат да бъдат изложени аргументи и в двете посоки. Със сигурност може да се каже, че то към настоящия момент не е самостоятелно обособен правен отрасъл. При него е характерна функционалната обвързаност на правни институти от други правни отрасли. Тепърва предстои да се изведе юридически критерий за неговото обособяване, както и липсва пълнота и изчерпателност на нормативната уредба относно регулирането на обществените отношения в областта на информационните технологии.

Цифровото право е понятие, използвано в документите на ЕС, което отразява ролята на цифровия преход на обществото. Важно е разграничението им от принципите, изложени в тази област. Съгласно европейското право основните права представляват общи принципи на правото. Относно ролята на принципите и тяхното място в правната система са направени редица изследвания, но предвид тяхното значение за развитието

¹ Павлов, Хр., Генезис и еволюция за развитието на правата на човека, Годишник на БСУ, том XLVIII, 2023г., стр.268.

на правото, независимо, че те не са съвършени², можем да кажем, че тяхното приложение е пътят за усъвършенстване на самото право. Последните години Европейския съюз насочва политиката си към насърчаване на хората да се възползват в пълна степен от възможностите, които цифровият преход предоставя. В тази връзка е приета Европейската декларация относно цифровите права и принципите за цифровото десетилетие ЕС (2023/С 23/01). Тя включва ангажименти към ЕС и държавите членки да предприемат действия по редица въпроси, свързани с цифровите технологии. Декларацията се основава по-специално на Хартата на основните права на ЕС и припомня най-важните права в цифровата трансформация, като свободата на изразяване на мнение и свободата на информация, защитата на данните и неприкосновеността на личния живот. Цифровите права и принципи се основават на законодателството и политиките на ЕС. В Декларацията са застъпени следните принципи: поставяне на хората и техните права в центъра на цифровата трансформация; подкрепа на солидарността и приобщаването; гарантиране на свободата на избор онлайн; насърчаване на участието в цифровото публично пространство; повишаване на безопасността, сигурността и овластяването на хората; насърчаване на устойчивостта на цифровото бъдеще. Основната идея на декларацията е да заяви ангажимента на ЕС и държавите членки да осигуряват възможност ползвателите от цифровата трансформация да са достъпни за всички хора, които пребивават на територията на ЕС. В декларацията подчертава необходимостта от създаване на безопасна цифрова среда, в която да не бъде допускана възможност за предоставяне на дезинформация, манипулиране на информация или да се толерира съдържание, вредно за живота и здравето на човека.

2. Видове дигитални права

Дигиталните права включват право на поверителност, свобода на словото и свобода на сдружаване, право на равенство и недискриминация при достъп на дигитални технологии, право на зачитане на човешко достойнство. Всеки гражданин има право на информация относно личните данни, които се събират за него; право да изисква достъп, корекция и изтриване на тези данни; право да ограничава или забранява обработката им; право да бъде уведомен при неправомерно използване на данни.

Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС) и Хартата на основните права на ЕС утвърждават свободата на изразяване и достъп до информация и в интернет пространството. Свободата на изразяване е общочовешко право, което само по себе си представлява възможността на човека да даде публичност на мнението си и да изрази своя индивидуална позиция по даден въпрос. Начинът по който се проявява тази свобода не определя видове разновидности на това право. Детайлизирането на правото на изразяване на мнение в онлайн или в офлайн среда не го определя на видове, а качествява начинът по който то се упражнява. Но предвид спецификата на паралелно съществуващата на материалната среда виртуална действителност, можем да включим този вид право по начинът, по който се осъществява към групата на дигиталните права. Не толкова е идентична ситуацията с правото на достъп до интернет и дигитално включване в интернет мрежата.

Дигиталните права включват още право на интелектуална собственост и дигитално съдържание. Те се гарантира от Директива ЕС 219/790 за авторското право в цифровия единен пазар, както и от Закона за авторското право и сродните му в права на територията на България. Те уреждат обществените отношения при използването на съдържание в онлайн платформи, изкуствен интелект и съвременни медийни форми.

² Таков, К., Принципи на европейското договорно право (Principles of European Contract Law) – кратко представяне, сп. Търговско право, бр. 1/2002 г.

Право на алгоритмична прозрачност и етика на изкуствения интелект е друга актуална тема в развитие. Регламент (ЕС) 2024/1689 за установяване на хармонизирани правила относно изкуствения интелект изисква прозрачност при използване на алгоритми, защита от дискриминация и забранява определени форми на манипулативен изкуствен интелект. Познанието няма граници и то със сигурност излиза от обхвата на човешкия мозък. Чрез науката човекът обработва познанието по всеки един въпрос, анализира го и го развива. Всяка е тема е безкрайна материя от знания и опит. Темата за изкуствения интелект не е изключение от общото правило, но нейната необятност има своите особености, които могат да бъдат притеснителни за човешкото развитие. Човешкият и изкуственият интелект се намират в конкурентно положение. Независимо, че изкуственият интелект е създаден от човешкия мозък, в него се съдържат алгоритми, които в даден момент ще излязат от човешкия контрол. Тук въпросът за гарантирането на човешките права, в това число дигиталните такива, стои на челна позиция и заслужава да бъде разгърнат в цялост от съответните експерти по темата, наред със създателите на изкуствения интелект и всички компании, които влагат човешки и финансов ресурс, за да го развиват и прилагат.

Не на последно място, следва да се отбележи правото на достъп до интернет. Ползването на интернет е условие за участие в обществения живот, средство за осъществяване на икономически отношения, начин на предоставяне на достъп до информация и образование. Достъпът е въпрос на договорни отношения между потребители и доставчици на интернет. Разбира се, не можем да пренебрегнем факта, че достъпът до интернет от своя страна е условие за достъп до храна, лекарства, работно място и т.н. Но тази му особеност дава ли му нужните характеристики да бъде окачествено като право? Най-общо казано правото представлява благо, което се защитава от закона. Можем да кажем, че достъпът до интернет е благо. Относно гарантирането на това благо от закона, могат да се направят редица уточнения. Неизменно достъпът до интернет е условие от първостепенно значение за упражняване на всички видове дигитални права. Гарантирането на равен достъп до интернет е гаранция за упражняването на основните права³. Именно равенството е принципът, който е основополагащ за упражняването на дигиталните права и гарантирането на тяхната защита.

3. Защита на дигиталните права

Развитието на информационните технологии благоприятства използването им за упражняване на права в електронна среда. Сключването на електронни договори спестява време и излишни усложнения, но и може да доведе до сериозен риск за страните в договорните взаимоотношения. Отделно от това, масовото събиране на данни, следене на онлайн поведение, включително метаданни, местоположение и биометрични данни представляват детайли от личното пространство и могат да се превърнат в инструмент за манипулация и контрол. Създавайки дигитална самоличност, човекът не може да остане анонимен, както и може да бъде застрашен от непряка дискриминация спрямо него. Нерегламентирано споделяне и разпространяване на придобита по този начин информация води до редица рискове, основен сред които е рискът от злоупотреба. Неправомерните действия при нарушаването на дигиталните права води до застрашаване на автономността и достойнството на човека.

Дигиталната сигурност е от основно значение за нормалното осъществяване на обществените отношения в дигитална среда. Съгласно Директива NIS2 (ЕС) и Закона

³ Чернева, Б., Киселова Н., Драганов Ж., Митрева П., Хаджийска П., Защита на основните права, Курс лекции, Сиела, С., 2023г., стр. 323.

за киберсигурност задължението за гарантиране на високо ниво на сигурност, предотвратяване и докладване за кибератаки, нарушаване на права на потребителите се поема както от държавата, така и от доставчиците на интернет услуги. Контролът върху експлоатацията на дигитални данни трябва да е законово предвиден. Мерките за сигурност в никакъв случай не бива да преминават в масово наблюдение.

При упражняването на дигиталните права потребителите на интернет услугите въвеждат лични данни в онлайн платформи. Въведената информация се съхранява в дигиталното пространство. Основен инструмент за защита на дигиталните права е Регламент (ЕС) 2016/679 относно защита на данните и Закона за защита на личните данни.

По отношение на правото на изразяване се допускат ограничения в случаи на защита на националната сигурност, обществен ред и защита на правата на други лица. Пример за това е делегиран регламент (ЕС 2022/30), който допълва Директива 2014/53/ЕС, въвежда строги нови изисквания за киберсигурност, защита на личните данни и превенция от измами. Съгласно промените в директивата всички устройства, продавани в ЕС, трябва да блокират инсталирането на неоторизиран софтуер и да използват сигурни и лицензирани технологии и програми. Целта на тези нови правила, въведени съвсем наскоро от европейското законодателство, е да се гарантира, че всички радиосъоръжения, предлагани на пазара на ЕС, са безопасни за потребителите, както взетите мерки за тяхната неправомерна експлоатация са на високо ниво на ефективност.

Като последица на дигитализацията на обществото се явява рискът от нарастване на случаите на киберпрестъпност, която се изразява в широк спектър от неправомерни деяния, които представляват заплаха за основните права на гражданите. Те варират от неправомерно събиране и разпространение на лични данни до насочени атаки срещу дигитална идентичност и имущество. Подобни деяния съставляват нарушение на националното и европейското право. Едно от най-честите престъпления на дигитални права е нарушаването на право на личен живот, което представлява най-често неправомерното събиране, обработване и разпространение на лични данни – включително имена, ЕГН, адреси, финансови и здравни данни. Особен интерес представляват кибератаките, кражбата на самоличност и нерегламентираното проникване в лични профили и устройства. Кибератаките, при които се източват банкови сметки, прехвърлят се криптоактиви, или се извършват измами чрез фалшиви онлайн търговци, са посегателства срещу правото на собственост. Разпространението на снимки, видеа и информация без съгласието на заснетото лице, представлява посегателство срещу честта, достойнството и личната неприкосновеност на личността. Съществуват редица случаи на ограничаване на свободата на изразяване и дигиталната идентичност като се злоупотребява с лични профили и акаунти в социалните мрежи. Чрез фалшиви профили се извършват заплахи, както и престъпления от омраза. Често се извършват измами чрез дигитални устройства като посегателствата са насочени предимно срещу лица от уязвими групи.

Киберпрестъпленията са не само технологично предизвикателство, но и многопластов правен проблем. Те пряко нарушават основни права на личността. Освен ефективна реакция от страна на държавните институции, е необходима цялостна правна култура по въпросите на дигиталната сигурност и последиците от дигиталната трансформация на обществото.

Заключение

Дигитализацията е израз на плуралистичното развитие на демократичното общество, дава ново разбиране за свобода и сигурност. Универсалният достъп до информационни технологии се изразява в достъп до високоскоростна цифрова свързаност на достъпни цени, което им дава възможност за придобиване на образование и умения за използване на цифрови технологии, равни условия на труд, достъп до цифрови обществени услуги. По този начин се създава възможност гражданите на ЕС, а и не

само граждани, всички хора, които пребивават на територията на ЕС, да живеят в един свят, който предлага равни възможности за лично и професионално развитие. Основната идея на ЕС е да бъдат премахнати териториалните и културните граници и гражданите на ЕС да живеят в единство. Дигитализирането на обществото е продължение на идеята, средствата на комуникация и информация минават материалните граници и се развиват във виртуалното пространство, в което всеки един човек има право на достъп. Така хората имат възможност да направят свой собствен, информиран онлайн избор. Този избор включва работата със системи с изкуствен интелект. Изкуственият интелект трябва да се разглежда като инструмент, с който човек има възможност да си взаимодейства. Крайната цел е той да бъде облагодетелстван от напредъка на технологиите. Негова лична субективна преценка е как и по какъв начин да използва тази възможност. Поради тази причина следва да се обърне внимание на информираността относно съдържанието и възможностите на изкуствения интелект, а самите компании, които го разработят да се ангажират, че той да представя източник на обективна, прозрачна и надеждна информация.

Дигиталните права са част от човешките права в онлайн среда, които обединяват личната свобода, сигурността, равния достъп и защитата на данните. Правният механизъм за защита на дигиталните права трябва да гарантира сигурността на човека и да възпрепятства нейното нарушаване. По отношение на гарантирането на правата на онлайн потребителите пред законодателните органи стои предизвикателството законодателната рамка, която регулира информационните отношения, да съдържа ясни правила, които да отговарят адекватно и ефективно на необходимостта от регулиране на новите обществени отношения. Динамиката на усъвършенстване на информационните технологии предполага навременен отговор от страна на правната наука. Трудността идва от факта, че развитието на възможностите на изкуствения интелект, е обвързан от пазарни и геополитически интереси. Налице е негласна надпревара за влияние от световен мащаб. Единствено и само човешкият разум би могъл, ако не да спре, то поне да контролира този процес. Възможно е стремежът към дигитално измерение на свобода, излизайки от границите на материалните зависимости, човечеството да се окаже в състояние на зависимост от изкуствен продукт, който самият той е създал. Дейността на законодателните органи би била безрезултатна, ако не се осъществява съвместно с помощта на външни експерти.⁴ Цифровият преход на обществото е многопластов процес и синхронизирането на общите усилия за защита на дигиталните права на експерти от правната наука и областта на информационните технологии ще доведе до ефективно прилагане правния механизъм за гарантирането им.

Литература:

1. Павлов, Хр., Генезис и еволюция за развитието на правата на човека, Годишник на БСУ, том XLVIII, 2023г., стр.268.
2. Таков, К., Принципи на европейското договорно право (Principles of European Contract Law) – кратко представяне, сп. Търговско право, бр. 1/2002 г.
3. Чернева, Б., Киселова Н., Драганов Ж., Митрева П., Хаджийска П., Защита на основните права, Курс лекции, Сиела, С., 2023г., стр. 323.
4. Pavlov, Hr. Using special scientific computer knowledge in cybercrimes investigation, (World Science, № 1 /29/, January 2018), IV International Scientific and Practical Conference „Scientific and Practical Results in 2017. Prospects for Their Development“, Dubai, UAE, 28.12.2017, 2017

⁴ Pavlov, Hr. Using special scientific computer knowledge in cybercrimes investigation, (World Science, № 1 /29/, January 2018), IV International Scientific and Practical Conference „Scientific and Practical Results in 2017. Prospects for Their Development“, Dubai, UAE, 28.12.2017, 2017